

LA SAGRERA
DESAPAREGUDA

Joan Pallarès-Personat

LA SAGRERA DESAPAREGUDA

 efadós®

LA SAGRERA DESAPAREGUDA

Col·lecció Catalunya Desapareguda

Primera edició: març del 2025

© dels textos: Joan Pallarès-Personat

© del pròleg: Joaquim Terré i Ponsà

© de les fotografies: diversos autors

© de l'edició: Editorial Efadós

© de la col·lecció: Editorial Efadós

EDITORIAL EFADÓS

Carrer d'Edison, 3 - Nau A
Polígon industrial Les Torreneres
08754 El Papiol (Baix Llobregat)
Telèfon 93 673 12 12
efados@efados.cat
www.efados.cat

Idea original i disseny:

Editorial Efadós

Hi col·labora:

**Ajuntament
de Barcelona**

Assessorament lingüístic:

M. Neus Doncel Saumell

Fotografia de la portada:

A. R. Garriga / Fons Jordi Escayola Ortega

Fotografia de la portadella:

Autoria desconeguda / Fons Assumpció Castellet Baliarda

Fotografia de la pàgina 7: Jordi Puig / MUHBA (MHCB 48975)

Imatge del cap del sàtir Silè en marbre blanc trobat al jaciment arqueològic de la Sagrera.

Acrònims:

A.C.E.M.A. (Associació de Col·leccionistes Empleats del Metro i Bus)
AEHA (Associació d'Estudis Històrics d'Automoció)
AFB (Arxiu Fotogràfic de Barcelona)
AHPN (Arxiu Històric del Poblenou)
AHRNB (Arxiu Històric de Roquetes-Nou Barris)
AMDHG (Arxiu Municipal del Districte d'Horta-Guinardó)
AMDSA (Arxiu Municipal del Districte de Sant Andreu)
ANC (Arxiu Nacional de Catalunya)
CDS (Centre de Documentació de la Sagrera)
CEII (Centre d'Estudis Ignasi Iglésias)
ICGC (Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya)
M. H. S. F. N. (Misioneres Filles de la Sagrada Família de Natzaret)
MUHBA (Museu d'Història de Barcelona)

ISBN 978-84-19736-95-6

DL B-1569-2025

Imprès a Catalunya

Tota forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, salvant l'excepció prevista per la llei. Si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra, dirigiu-vos a CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics) - www.cedro.org

Índex

Pàg. 6

PRÒLEG

La Sagrera, un paisatge en transformació

Pàg. 8

INTRODUCCIÓ

2.000 anys d'història, 200 anys de barri

Pàg. 13

ORÍGENS DE LA SAGRERA

Un barri modern amb arrels romanes

Pàg. 31

ENTRE EL CARRER GRAN I EL CAMP DEL FERRO

Camins romans, carreteres i carrers

Pàg. 95

EL COR DE LA SAGRERA

Entre dos antics traçats ferroviaris

Pàg. 149

L'ENTORN DE LA MERIDIANA

De portal ferroviari a autopista urbana

Pàg. 184

ÍNDEX ALFABÈTIC

Pròleg

LA SAGRERA, UN PAISATGE EN TRANSFORMACIÓ

Joaquim Terré i Ponsà · Centre de Documentació de la Sagrera

El fet que el barri dugui un nom amb tant significat com el de «la Sagrera», un espai sagrat on, en virtut de determinats acords, no es podia produir cap violència feudal i, per tant, les persones i els béns que s'hi guardaven estaven a recer de qualsevol adversitat, podria fer pensar que el lloc era per als seus habitants una cosa semblant a un paradís. Però, més enllà del nom, no deixa de ser un territori on es donen alegries, tristors, desitjos i contradiccions semblants a les de qualsevol altre lloc.

Això sí, tenim una història que es remunta a un passat neolític i especialment romà, que recentment ha emergit, per recordar-nos que venim de lluny, encara

que sense temps per retrobar-nos, perquè les servituds de les planificacions urbanístiques l'han fet desaparèixer molt ràpidament de la nostra mirada.

L'activitat agrària fou l'eix de l'economia de la zona durant molts segles gràcies, en bona part, al rec Comtal, que va veure com l'enginy de l'ésser humà el feia canviar de rol i el posava al servei d'una incipient indústria que arribava per canviar de dalt a baix el paisatge i substituir els fems dels adobs pel fum de les xemeneies i transformar una població disseminada que vivia en masos i barraques en una concentració, modesta en un primer moment, que convivia amb les fàbriques d'una manera que avui ens sembla insuportable. Això va produir un procés de creixement demogràfic que va portar l'arribada

de gent d'altres contrades cridada per la feina i que anava donant un nou sentit al territori, omplint de vida els carrers que s'anaven dibuixant i que en alguns casos s'organitzava per anar donant forma a un teixit associatiu indispensable per consolidar la identitat de qualsevol comunitat.

La Guerra Civil, primer, i la postguerra, després, van escapçar la vida social i es va entrar en un llarg període, gris i trist, en el qual va prevaldre l'instint per sobreviure i protegir-se, i es mantingueren uns mínims vincles de veïnatge. Els mateixos veïns, en una nova sacsejada i en funció de la deslocalització de les fàbriques que buscaven altres indrets per instal·lar-se, van veure com, en la majoria dels casos, en els terrenys desocupats s'aixecaven alts edificis que portaven una allau

important de nous sagrerencs i que, plegats, tornaven a organitzar-se per dignificar l'espai comú. La construcció de l'estació intermodal i l'alliberament de nous terrenys en el seu entorn tornaren a portar una altra febre constructiva que suposà una nova onada de nouvinguts a la Sagrera, que esdevingué un punt central en el sistema de transports de la nostra ciutat.

En aquest recorregut tan dinàmic i canviant s'han vist desaparèixer i substituir tantes coses que, de vegades, als més antics de la contrada els costa reconèixer el lloc on van néixer. En Joan ens proposa reviure una Sagrera desapareguda, una proposta molt interessant que pot servir de record als qui la van viure i per conèixer més el passat de la Sagrera a tots els altres.

Introducció

2.000 ANYS D'HISTÒRIA, 200 ANYS DE BARRI

Joan Pallarès-Personat, historiador i periodista

Els terrenys que envoltaven una església eren considerats, en temps medieval, terra sagrada. La sagrera de l'església de Sant Martí de Provençals, coneguda des del segle x, va donar nom a un terme ampli que a inicis del segle xx arribava fins als barris del Guinardó i del Camp de l'Arpa.

Aquest terreny pertanyia al municipi de Sant Martí de Provençals i es va agregar a Barcelona el 1897. Avui, el barri de la Sagrera queda circumscrit a un quilòmetre quadrat del districte de Sant Andreu, entre la Torre del Fang i la riera d'Horta

–carrers de Rovira i Virgili i del Pare Manyanet–, i des de l'antiga Travessera –carrer de Concepción Arenal– fins a la línia ferroviària i el futur parc.

Les primeres cases del barri actual van sorgir poc després del 1830, a mesura que s'hi instal·laven indústries que aprofitaven les aigües del rec Comtal, com la fàbrica tèxtil La Española (1843), amb màquines mogudes per vapor; les adoberies, com ara la de Miquel Fargas Vilaseca (1851), que havien de menester molta aigua, o la Industrial Harinera Barcelonesa (1858), avui Parc de la Pegaso, que agrupava fàbriques i habitatges a la carretera de Ribes –actual carrer Gran– i al camí, després carrer de Provençals i avui carrer de Berenguer de Palou.

AUTORIA DESCONEGUDA / FONDS MARGARITA TARRIDA CALVO

QUÍMICA ALBIÑANA

Al costat de la finca de can Cascante, el 1880 s'instal·là la fàbrica dels Raspalls (Girona, Garcia y Cía.), que produïa raspalls per a ús militar. El 1907 es va convertir en Industrias Químicas Albiñana Argemí, S. A., i passat el 1950, en S. A. Nevin (darrere dels nens amb tricicle). Va ser un maldecap de contaminació al barri fins que el 1970 es traslladà a la Zona Franca.

ELECCIONS DEL 1933

La casa de l'actual número 171 del carrer Gran de la Sagrera convertida en centre de votació en les eleccions generals del 19 de novembre del 1933. Era un dia plujós. S'hi veuen dones, ja que era la primera vegada que podien exercir el dret a vot, obtingut feia poc temps a les Corts de la República.

AUTORIA DESCONEGUDA / FONTS FAMÍLIA CASTELLET-VINYALS

El pas del tramvia entre Barcelona i Sant Andreu va promoure la urbanització al voltant de la plaça de Masadas el 1877, a partir de la qual es va expandir el teixit urbà entre les dues vies de ferrocarril: el tren de Baix o línia de França (1854) i el de Dalt o del Nord (1862), que va portar diverses indústries, com ara la Hispano Suiça Fàbrica de Automòviles (1911) als terrenys de l'actual Parc de la Pegaso i l'estació de mercaderies ferroviàries (1917). A partir del gener del 1954, quan el metro va arribar fins a la Sagrera, el barri va començar a créixer. Un dels sectors es convertiria en el nou barri del Congrés Eucarístic, i la Meridiana, amb el ferrocarril soterrat, en una via ràpida a partir del 1967, amb blocs de pisos alts, de moltes plantes, que feien de pantalla.

A partir del 1970, les indústries van anar marxant i la vitalitat del comerç es va empobrir. A partir de llavors (1972), l'Associació de Veïns va començar a lluitar

contra aquest abandonament i per obtenir els serveis i equipaments necessaris. Per conservar la identitat del barri i la cohesió social, va sorgir una àmplia xarxa associativa i uns col·lectius actius atents, com la Comissió de Festes (1974), perquè, en un futur en què es preveia que el barri doblés el nombre d'habitants, mantingués la qualitat i l'esperit que ha assolit avui.

La recuperació del passat, tant a través de la vil·la romana descoberta el 2011 al pont del Treball com del refugi antiaeri de la Torre de la Sagrera, obert al públic el 2024, de la conservació d'edificis i llocs emblemàtics o d'aplegar testimonis orals del passat, desperta l'interès del veïnat, i encara més en un temps de grans transformacions en què s'han perdut tantes coses. La recuperació i la divulgació del patrimoni gràfic, com és el cas d'aquesta obra, són una eina, un testimoni per conservar la identitat de la Sagrera.

AUTORIA DESCONEGUDA / AHPN

ORÍGENS DE LA SAGRERA

Un barri modern amb arrels romanes

Coneixíem ben poc de la Sagrera anterior al segle XIX: que havia sorgit de l'església de Sant Martí al segle XI, que la Torre del Fang era del segle XV o que els antics camins i el rec Comtal que la travessaven eren d'origen romà. S'havien trobat restes neolítiques i algun mosaic romà d'una manera casual al llarg dels anys, en especial el 1854, quan obriren la rasa del tren de Baix.

Però fou el 2011, amb el gran moviment de terres per a la construcció de la nova estació ferroviària, quan es va trobar un gran sepulcre col·lectiu neolític de fa cinc mil anys, amb 125 cossos, i fosses comunes de soldats de la Guerra dels Segadors. L'excavació d'una vil·la romana, contemporània a la fundació de Barcino i habitada entre els segles I aC i V dC, va proporcionar un ampli i espectacular registre cronològic. La vil·la romana del pont del Treball va donar una nova visió de la història al pla de Barcelona. Era una vil·la agrícola amb una sumptuosa mansió senyorial, amb luxes termals i estàtues, una factoria de producció vinícola important; el vi de la Sagrera arribava als límits de l'Imperi, a la frontera del riu Rin.

Batuda de cereals amb la màquina de batre a l'era de can Planas i aixecament de pellers al tombant del segle XX.

AUTORIA DESCONEGUDA / FONTS JAUME FONT (CAN PLANAS)

CAMPS DE CONREU

A l'esquerra, una imatge del 1945. Fins avançada la dècada dels seixanta, quan es començà a edificar el barri, el pla de Sant Martí i la Verneda eren terres de conreu, amb masies esparses i alguna fàbrica instal·lada a finals del segle XIX. Els camps eren conreats pels masovers de les masies o per pagesos que vivien a la Sagrera.

CREUS DE TERME

A Sant Martí de Provençals hi havia diverses creus de terme que indicaven el límit del terme municipal o una cruïlla de camins. La de la dreta, de cap al 1880, la situaríem on ara hi ha el pont de Calatrava, que menava a l'església de Sant Martí, al costat de la masia de la Creu i el primer camp de futbol, el de la Creu.

AUTORIA DESCONEGUDA / AHPN